

فرهنگ البسه

بر اساس آثار شاعران

قرن هفتم

■ نرگس مراد گنجه
 ■ دانشگاه تربیت معلم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مجموعه حاضر با بیان نامه خانم مراد گنجه است که تحت عنوان فرهنگ البسه در سال ۱۳۷۵ با راهنمایی آقای عباس ماهیار تهیه شده است. روش کار به این صورت بوده است که: نگارنده پس از فیش برداری از کلیات سعدی، کلیات شمس و مثنوی آنها را به چهار بخش: اجزای لباس، لباس، پارچه و زیورات تقسیم کرده، سپس ابیاتی که به کاربرد و معنی واژه مورد نظر به وضوح اشاره کرده بودند دسته‌بندی می‌کند. فونتیک هر واژه از فرهنگ معین، ثبت و هر مدخل یا استفاده از فرهنگ‌های لغت (لغت نامه دهخدا، فرهنگ فارسی، آندرداج، برهان قاطع، فرهنگ سنگلاخ، غیث اللغات) فرهنگ البسه، دایرةالمعارف فارسی و جامه زهد... شرح داده شده است (فهرست تفصیلی این کتاب‌ها در بخش کتاب‌نامه آمده است). اگر در شرح مدخل اشاره‌ای نشده به اینکه فارسی یا عربی است تا حد امکان از فرهنگ معین استفاده (لازم به ذکر است که در توضیح مدخل‌ها جامع‌ترین شرح مورد نظر بود که به این منظور فرهنگ‌ها با هم مقایسه می‌شدند) و ابیات انتخابی و ثبت شده با معیار مذکور زیر عنوانی قرار گرفته‌اند که از خود بیت استنباط می‌شد. و اگر احیاناً واژه مورد نظر همان مفهوم و کاربرد رایج را دربرداشته تنها به ثبت بیت اکتفا گردیده است. در دسته بندی ابیات تحت عنوان مشخص، پس از اتمام ابیات و شروع عنوان دیگر، گاه به ذکر شماره صفحاتی از منابع مورد بررسی پرداخته، به این منظور که آنها نیز تحت عنوان ذکر شده قرار می‌گرفته‌اند، اما برای جلوگیری از طولانی شدن بحث به ذکر شماره صفحه بسنده می‌کند. پس از اتمام هر مدخل، اگر به ترکیب‌های وصفی، اضافی و جملات کنایی و... برخورد شده که در دسته بندی یاد شده قرار نگرفته‌اند، تا حد امکان به ترتیب الفبایی ثبت و در آخر به ذکر شماره صفحه مواردی پرداخته شده است که در زمینه واژه مورد نظر مطلب خاصی نداشته‌اند.

می‌گویند. آستین پیراهن گشاد است و به همین دلیل هنگام کار، سر دو آستین را به پشت گردن برده و در آنجا گره می‌زنند.

پیراهن دررا (derraa): دررا پیراهنی بلند و ساده است که زنان از زیر پیراهن عربی می‌پوشند. همانند پیراهن چاکی زنان است. یقه پیراهن معمولاً گرد ساده یا یقه فرنگی (یقه ایستاده گرد) است.

شلوار بندری: شلوار بندری از دو تکه پارچه است. تکه بالایی شلوار از پارچه نخی است. در کمرگاه لیفه دارد و به وسیله کش شلوار در کمر استوار می‌شود. در پاچه شلوار زیب به طول ۲۰ سانتی متر دوخته می‌شود تا پاچه شلوار گشادتر شود.

شلوار خفتی [xəfti]: این نوع شلوار برعکس شلوار بندری پرچین و گشاد است و حدود شش متر پارچه لازم دارد. شلوار لیفه‌داری است که قسمت کمر شلوار از پارچه نخی دوخته می‌شود. پاچه شلوار نیز گتر دارد.

شلوار فراخ: شلوار فراخ به دامن بلند و پرچین می‌گویند. این دامن از حدود ۵۰-۴۰ متر پارچه دوخته می‌شود. در کمرگاه لیفه دارد و به وسیله بندی که از لیفه رد می‌شود در کمر بسته می‌شود. در برخی نقاط چون پشت کوه به لبه پایین دامن از پارچه دیگری به پهنای بیست سانتی متر چین داده می‌شود به این مدل شلوار فراخ، مدل ترکی می‌گویند. زنان اغلب بیش از یک شلوار فراخ می‌پوشند و گاهی تعداد آن به ۵ و ۶ دامن نیز می‌رسد. در جشن‌ها و عروسی زنان هر چه متمول‌تر باشند تعداد دامن‌های بیشتری روی هم می‌پوشند.

پیراهن چاکی (جامه چاکی): جامه چاکی پیراهن بلند و ساده‌ای را گویند که در دو طرف از کمر به پایین چاک دارد. آستین پیراهن بلند است، یقه آن گرد ساده یا یقه ایستاده ساده است و سجاغ پیراهن تا کمر بلند است. چون چاک پیراهن بلند است و از کمر به پایین چاک شروع می‌شود. برای پوشیده بودن، زنان حتماً از زیرپیراهن باید استفاده کنند و زیر پیراهن جز اجباری لباس زنان در این مناطق است.

انواع نیم تنه‌های زنان:

ارخالوق (arxalug): به کت زنانه در مناطق مختلف استان بوشهر ارخالوق می‌گویند. قد کت تا کمر است و در دو طرف کت دو جیب و در یک طرف از داخل یک جیب دیگر می‌گذارند ارخالوق از مخمل به رنگ‌های سبز، قرمز و آبی... دوخته می‌شود. آستر ارخالوق از پارچه‌ای نخی است. لبه‌ها و دور یقه و سرآستین ارخالوق را با نوارهای زری و براق تزیین می‌کنند.

کلیجه (Koliže): به کت آستین کوتاه کلیجه می‌گویند و در برخی نقاط استان بوشهر از جمله شهرستان دیلم از آن استفاده می‌کرده‌اند. کلیجه، از مخمل دوخته می‌شود و تفاوت آن با ارخالوق در آستین کوتاه کلیجه است.

جلیقه (جلسقه jelsqe): نیم تنه‌ای بدون آستین است که در دو طرف آن چاک کوچک می‌گذارند. جلیقه جلو باز است و به وسیله چند دگمه بسته می‌شود. جلیقه را از زیر ارخالوق می‌پوشند. جلیقه را با نوار زری و براق تزیین می‌کنند و برای آرایش بیشتر آن به دو طرف جلیقه در جلو سکه می‌دوزند.

کرم، قهوه‌ای و سرمه‌ای است. به این کلاه، قبوسی نیز می‌گویند. کلاهی دوره‌دار است که اغلب زمان بیرون رفتن از منزل و یا هنگام شرکت در مراسم اعم از عروسی و عزا می‌پوشند. و معمولاً افراد سرشناس و میان‌سال به بعد از این نوع کلاه استفاده می‌کنند.

کلاه پارچه‌ای: کلاه پارچه‌ای کلاهی کوچک و کاسه‌ای شکل که جنس پارچه آن از پنبه است و لبه کلاه با نخ هم رنگ پارچه گلدوزی شده است. این نوع کلاه را عرفچین می‌گویند و معمولاً عرفچین را پوشیده و دور آن دستمال یا چفیه می‌بندند. اغلب مردان که در نواحی ساحلی زندگی می‌کنند از این کلاه استفاده می‌کنند. نوع نخی عرفچین قلاب بافی شده را گفیه [gafieh] می‌نامند. گفیه به رنگ سفید است و معمولاً افراد متمول و ناخدايان از آن استفاده می‌کنند.

شال و چفیه: چفیه پارچه‌ای چهارگوش به ابعاد یک متر در یک متر و معمولاً به رنگ سفید است، ولی از رنگ‌هایی چون مشکی، سبز و با طرح چهارخانه سفید و قرمز نیز استفاده می‌شود. چفیه سفید رنگ را در بندر طاهری «قطره» [qetra] می‌گویند. شال نوعی چفیه است که تفاوت آن از لحاظ جنس می‌باشد یعنی شال از پشم است. شال و چفیه را از روی عرفچین به دور سر می‌پیچند و طرز بستن آن در موقعیت‌های مختلف چون عزا، عروسی و کار... متفاوت است.

لن گوته (Langute): لن گوته نوع دیگری از چفیه با طرح چهارخانه بزرگ به رنگ سبز و سفید است. نقاب: نوعی آفتابگیر است که کشاورزان و کارگران هنگام کار برای سایبان صورت از آن استفاده می‌کنند. البته کارگران و کشاورزان اغلب از کلاه پلی هنگام کار استفاده می‌کنند و در نتیجه نقاب در این منطقه کاربرد کمی دارد.

تن پوشی زنان در مناطق ساحلی استان بوشهر:

- پیراهن عربی، پیراهن دررا، شلوار بندری، شلوار خفتی

تن پوشی زنان در مناطق کوهستانی استان بوشهر:

- شلوار فراخ، پیراهن چاکی، زیرپیراهن، شلوار نیم تنه‌های زنان استان بوشهر:
- ارخالوق، کلیجه، قبا، جلیقه.
- تن پوش مردان استان بوشهر:
- شال و قبا
- پیراهن
- شلوار
- جلیقه
- کت و پالتو
- کوردک: کوردک نیم آفتین، کوردک آری، کوردک من مولی
- دشد اشه
- لن گوته
- عبا: چوکه، کوفته

پیراهن عربی: پیراهن عربی پیراهن بلند و گشادی است که زنان از روی لباس خود می‌پوشند. قد پیراهن تا مچ پا می‌رسد. در قسمت زیر بغل پیراهن، تکه مثلثی شکلی از پارچه می‌دوزند که به آن زیرچولک [gircolak]